

Rolleforståelse og sjelesorgsamtale

*En undersøkelse av to tilnærminger til profesjonell samtale
som kan brukes av presten i sjelesorg*

Sigrún Ósk Hermannsdóttir

**Spesialoppgave i Teologi
Det teologiske fakultet
UNIVERSITETET I OSLO**

November 2009

Veiledere: Marit Bunkholt og Hallgeir Elstad

Forord:

Denne fordypningsoppgaven er skrevet det siste året av profesjonsstudiet i teologi ved Universitetet i Oslo, teologisk fakultet. Arbeidet med denne oppgaven har vært interessant og utfordrende. Utgangspunktet var å skrive om noe som jeg synes er viktig og noe som også kan anvendes i praksis. Gjennom studiene har jeg savnet mer kunnskap om kommunikasjon og i tillegg har jeg opplevd sjelesorgfaget til dels forvirrende, spesielt når det gjelder teori og metode. Derfor falt valget på oppgave innen praktisk teologi og sjelesorg. Ønsket er å utforske rolleforståelse innenfor sjelesørgeriske samtaler. Med det håper jeg å oppnå en bredere kompetanse innen samtale og kommunikasjon. Dessuten ønsker jeg å gjøre meg kjent med de metoder som brukes eller ikke brukes av prester i samtaler med andre.

Det er med glede jeg nå kan levere et ferdig produkt, og med det vil jeg rette en stor takk til min veileder Marit Bunkholt. Takk for konstruktive tilbakemeldinger, inspirasjon og spennende samtaler. Jeg vil også takke min andre veileder Hallgeir Elstad for mange gode strukturelle råd og godt samarbeid. Til slutt vil jeg takke min samboer Christian som har hjulpet til å gjøre min egen vei litt mer fremkommelig.

Oslo, november 2009

Sigrún Ósk Hermannsdóttir

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Innholdsfortegnelse	3

1. Innledning

1.1 Tema og problemstilling	5
1.2 Forskningskontekst og valg av litteratur	8
1.3 Begrepsavklaring	10
1.4 Disposisjon av oppgaven	11

2. Hva er Sjelesorg?

2.1 Sjelesorgtradisjon.....	12
2.2 Sjelesorgsamtale.....	14
2.3 Prestens rolleforståelse	17
2.4 Menneskesyn og etikk.....	19
2.5 Oppsummering	21

3. Psykodynamisk tilnærming til samtale

3.1 Psykologiens magi.....	22
3.2 Psykodynamisk tradisjon og samtalemetode.....	23
3.3 Motoverføring og rolleforståelse.....	25
3.4 Terapeutisk påvirkning på sjelesorg.....	26
3.5 Oppsummering.....	27

4. Språkssystemisk tilnærming. Et alternativ?

4.1 Faglig grunnlag.....	28
4.2 Språkssystemisk tilnærming i samtale.....	30
4.3 Kritikken mot språkssystemisk tilnærming	33
4.4 Oppsummering.....	33

5.Psykodynamisk og språkssystemisk tilnærming i dialog med sjelesorgforståelse.

5.1 Samtale.....	34
5.2 Rolleforståelse.....	36
5.3 Menneskesyn.....	38

6. Oppsummering og konklusjon..... 40

Litteraturliste..... 41

1. Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Mange vil si at noe av det viktigste i livet er samtalen. Vi samtaler med andre og med oss selv og gjennom samtaler formes og endres erfaringer og opplevelse i våre liv.

Vi påvirker og blir påvirket gjennom dialog med andre, vi løser problemer eller skaper de. Samtale er en kommunikasjonsform som er svært viktig for å kunne skape nye muligheter i livet og for mange av oss er det muligheter som fører livet fremover.

Man kan kanskje si at behovet for å snakke med en profesjonell samtalepartner har sprunget ut på bakgrunn av at hverdagslige samtaler ikke dekker de behov som ligger der¹. Det oppstår et behov for å samtale med noen som har spesiell kunnskap om menneskelige utfordringer og som kan hjelpe med å utforske muligheter som ofte kan virke usynlige.

Vitenskapelige studier har gitt oss mye kunnskap om menneskets følelser og funksjon som kan være til hjelp i et profesjonelt samtaleforum. Likeledes oppnår vi alltid en viss erfaring gjennom et levd liv som vi bruker bevisst eller ubevisst i våre samtaler med andre. Det er derfor mange faktorer som spiller inn i den gode profesjonelle samtale. Sett innenfra er blant annet den profesjonelles holdninger og menneskesyn viktige faktorer som har betydning i samtalen. I et asymmetrisk forhold som ligger implisitt i en samtale mellom profesjonell og et medmenneske er maktperspektivet viktig å reflektere over fra den profesjonelles side. Makt er ikke forstått som negativ betydning men at vi utøver makt over andre og de over oss, som en side ved menneskelivet som alltid er til stede. Hvordan forholder den profesjonelle seg til den makten hun har i lys av sin rolle og kunnskap? Dette er en del av den profesjonelle kompetanse som må være til stede men det er også andre utenforstående komponenter som må tas hensyn til i samtalen. For eksempel har samfunnet endret seg mye de siste 30 årene og derfor menneskets problemer også. Tidligere generasjoner hadde helt andre utfordringer i hverdagen enn vi har i dag og mangfoldet av tilbud om livsutfoldelse har ført til at etiske spørsmål har blitt aktualisert på en ny måte. Dette har ført til at behov for profesjonelle samtaler har økt samtidig som det stiller større krav til den profesjonelle.

¹ Tysk 2001:52

Innen kirkelig kontekst er det sjelesorgen som har vært sterkest knyttet til begrepet samtale selv om samtaler foregår alle steder innen kirken. Gjennom sjelesørgeriske samtaler har mennesket mulighet til å snakke om eksistensielle temaer og i dialog med en annen, utforske eller søke etter løsninger på sider av livet som en er opptatt av. Som vi skal se kan også andre typer samtaler innen kirkelig kontekst karakteriseres som sjelesorgsamtaler.

På bakgrunn av den nye psykologiske kunnskapen de siste 100 årene og samfunnets store endringer er sjelesorg et område som har vært, og er fortsatt i en forandringsfase. Det gjelder blant annet rammene rundt sjelesorg, tema i samtalen og sjelesørgerens holdninger. Hvilke samtaleformer karakteriseres som sjelesorgsamtaler? Skal man kunne snakke om hva som helst i en sjelesorgsamtale eller skal man hovedsaklig forholde seg til det religiøse? Og videre, hvordan spiller sjelesørgerens holdninger inn i samtalen og hvilke personlige og profesjonelle egenskaper kreves for å kunne føre en sjelesørgerisk samtale²?

Dette er noen av de spørsmålene denne oppgaven er opptatt av men hovedprosjektet handler om holdningene hos presten i en sjelerøgerisk samtale. Hvem er presten på dørstokken før hun går inni en samtale? Temaet er å kaste lys på den konfidentsentrerte tilnærming som har vært rådende innenfor sjelesorgstradisjonen og i det videre beskrive en alternativ tilnærming til samtale. Med konfidentsentrert menes det at konfidenten står i sentrum i samtalen, i motsetning til den tradisjonelle måten å tenke samtale på, hvor presten var den som snakket og konfidenten skulle høre på³.

Når det gjelder den rådende tilnærmingen så sikter jeg særlig mot den psykodynamiske tilnærming. Selv om psykologi som vitenskap ble betraktet som en konkurrent til kirken og teologien på slutten av 1800 tallet ble den psykodynamiske kunnskapen tidlig fanget opp av sjelesorgen⁴. Det var særlig psykologiens kunnskap om menneskesinnet og den psykodynamiske terapeutrolle som fasinerte sjelesorgen. Denne tradisjonens påvirkning er mye omtalt i generell sjelesorgslitteratur men hva den egentlig handler om ligger ofte implisitt i tekstene. Det er utydelig hvordan sjelesorg som fag drar nytte av denne tilnærmingen. Det fører til at sjelesorg oppleves som uoversiktlig og forvirrende og en eventuell metodisk ryggrad kommer i bakgrunnen. Derfor har jeg bestemt meg for å angripe den psykodynamiske tilnærming og prøve å forstå hva dette implisitte egentlig er. De sider ved den psykodynamiske tradisjon som likevel kommer til syne er kritikken på den. Kritikken dreier

² Harbsmeier/Iversen 1995:384-386

³ Okkenhaug 2002:24-26

⁴ Okkenhaug 2002:151

seg hovedsakelig om psykologiens vitenskapelige syn og kommer fram på ulike områder i en terapeutisk sammenheng.

På bakgrunn av denne kritikken har det sprunget fram en alternativ tilnæringsmåte som har et annet faglig grunnlag enn det psykologiske.

De siste 30 årene har den språkssystemiske tilnærming vært på fremmarsj særlig innenfor familieterapi og veiledning. Den henter sitt opphav i hermeneutikk, sosialkonstruksjonisme og narrativ teori. Den språkssystemiske tilnærming er ikke forankret i vitenskapelige studier på linje med psykodynamisk tilnærming. Selv om den har et forholdsvis komplisert opphav har den blitt omdannet til en relativt enkel holdning innenfor terapi.

Den svenske kirken og Borg bispedømme i Norge har tatt den i bruk innenfor veiledning av prester. Det ligger derfor nærmest å undersøke den språkssystemiske metode som et alternativ til den psykodynamiske tradisjon.

På bakgrunn av dette blir problemstillingen slik:

En undersøkelse av to tilnærminger som kan brukes av presten i kommunikasjon med Den Andre i sjelesorg.

Sentrale spørsmål vil bli:

- Hvilke prinsipielle og praktiske konsekvenser får de ulike tilnærmingene for forståelsen av en sjelesørgerisk samtale?
- Hvordan kommer prestens holdning til Den Andre fram i de to tradisjonene?
- Hva blir sjelesorg og hva blir prestens rolle i lys av en alternativ tilnærming?

1.2 Forskningskontekst og valg av litteratur

Jeg kunne ha valgt å bruke empirisk materiale men på grunn av oppgavens rammer og tidsperspektiv falt valget på en praktisk teologisk analyse, litteraturanalyse og drøfting. Som nevnt tidligere er oppgaven opptatt av å undersøke hvem presten er på dørstokken før hun går inni en samtale? Hva har presten med seg i form av metode og hvordan virker den inn på samtalen?

For å svare på oppgavens problemstilling har jeg tatt utgangspunkt i litteratur fra de to tradisjonene samt veiledningslitteratur for prester og psykoterapeuter. Hovedbøker og forfattere vil bli presentert i det følgende.

Praktisk teologisk seminar som utdanner prester på det teologiske fakultet har utgitt skriftserier som denne oppgaven i stor grad baserer seg på. Disse skriftseriene er hovedsakelig representert ved eksisterende sjelesorglærer på fakultetet Marit Bunkholt og tidligere sjelesorglærer Hans Stifoss-Hanssen. De er sentrale i norsk sammenheng innenfor den konfidentsentrerte måten å utøve sjelesorg. Begge ønsker de å rydde større plass til sjelesorgen i det teologiske fagrommet og i praksis. De har imidlertid ulike oppfatninger på områder innen sjelesorgen som særlig kommer fram i diskusjonen om prestens maktforhold. De diskuterer blant annet hvor mektig presten er, og hvordan makten skal håndteres. I forlengelsen av dette kommer de inn på spørsmål rundt rolleforståelse, yrkesetikk og forståelsen av hvordan relasjonen mellom sjelesørger og Den Andre utspiller seg. Hans Stifoss-Hanssen er forankret i den psykodynamiske tradisjon og hans måter å tenke sjelesorg på, gjenspeiler det. Hans viktigste allianse i møte med Den Andre er psykologien og psykoterapien⁵. Marit Bunkholt har beveget seg mot noe som kan lignes den språksystemiske tradisjon og har i den sammenheng blitt influert av Tom Andersen⁶. Hun har også foreslått å se mot en kjønnsbasert tilnærming når det gjelder forståelsen av presterollen istedenfor å bruke den psykodynamiske tradisjon⁷.

Innenfor psykologiske rammer er denne oppgaven mest opptatt av grunnleggende tanker om psykologi som vitenskap, forståelsen om menneskesinnet og samtalem metode. Det har vært en stor utfordring å finne litteratur som kan beskrive dette på en kortfattet måte. Valget falt til

⁵ Stifoss-Hanssen 2007:8

⁶ Bunkholt, Stifoss-Hanssen 2005:25

⁷ Stifoss-Hanssen 2007:12

slutt på en innføringsbok i psykologi som nevnes ”Psykologiboken”. Forfatterne tar for seg psykoanalytisk forståelse av mennesket, Freuds ”nytenkning” for 100 år siden og hva de forskjellige retningene består av innenfor psykologien.

Videre vil litteratur fra de andre fagtradisjonene i denne oppgaven også bli brukt til å beskrive den psykodynamiske tradisjon. Motoverføring som var et av Freuds klassiske begreper har vært mye forsket på innenfor psykologien og det vil bli trukket frem en artikkel i Tidsskrift for Norsk psykologforening som omhandler det mellommenneskelige møtet i psykoterapi.

I forordene til Harlene Andersons bok ”Samtale, språk og terapi” skriver Linn Hoffman at den vesteuropeiske filosofiske tradisjon har på en måte betraktet seg selv som hevet over all annen tenkning og dermed uten kulturell forbindelse med bestemte tankeretninger⁸. På samme måte som medisinen har prøvd å avdekke forholdene bak fysisk sykdom har psykologien prøvd å avdekke forholdene bak psykiske problemer. Det er denne tradisjonen språkssystemisk tilnærming har prøvd å utfordre ved å trekke inn blant annet kulturelle forbindelser. De vil vise at menneskets problemer ikke er så entydige slik som psykologien vil hevde. Den språkssystemiske tilnærming henter ideer fra hermeneutikk, sosialkonstruksjonisme og narrativ teori. Den språkssystemiske tilnærming hevder at språket kan skape andre sannheter enn den virkelighet psykologien presenterer og legger stor vekt på hvordan vi konstruerer virkeligheten ut i fra språket.

Harlene Anderson er en sentral aktør i oppgaven men hun har gjort denne tilnærmingen pragmatisk brukbar innen familieterapi. Hun er en amerikansk psykolog som sammen med Harold A. Goolishian utviklet noe de kaller for ”Postmodern collaborative approach to therapy”⁹. Likeledes vil jeg benytte meg av stemmen til den svenske presten og veilederen Karl Erik Tysk, som har gått helt bort i fra psykodynamisk tradisjon når det gjelder veiledning.

To andre aktører er også verdt å nevne. Den norske psykiateren Tom Andersen har samarbeidet med Anderson, og er meget sentral innenfor familieterapi og arbeidsveiledning i Norge. Geir Lundby er klinisk sosionom og tar utgangspunkt i den narrative terapi. Han har skrevet boken ”Historier og terapi” der han viser hvordan nyskriving av historier kan endre en problemfylt tilværelse.

Disse fire personene er sentrale kilder i møte med en alternativ tilnærming til samtale men de vil også være til stede i andre deler av oppgaven.

⁸ Hoffman, Linn i Anderson ”Samtale, sprog og terapi” 1997:11

⁹ Tysk 2001:50

1.3 Begrepsavklaring

Med henblikk på diskusjonen i denne oppgaven, har begrepet metode og ordet tilnærming den samme forståelsen. Jeg har valgt å bruke hovedsakelig ”tilnærming” fordi jeg synes denne språkbruken blir mindre teknisk. Dessuten har dette sammenheng med forståelsen av sjelesorg i oppgaven. Av samme årsak henvender jeg meg til Den Andre mange steder, istedenfor konfidenten. Konfidenten oppleves som et mer distansert begrep mens oppgaven argumenterer for å fremheve et mer gjensidig forhold i sjelesorgrelasjonen. Det er særlig i møte med den psykodynamiske tradisjon som konfident brukes, men det er fordi det er et allmenngyldig begrep innenfor psykologien.

Psykologi er et stort fagområde og psykodynamisk tradisjon er en av de retningene som ligger under psykologien. Psykoterapien representert ved Freud og hans etterfølgere er siden en av flere retninger innenfor psykodynamisk tradisjon.

Når det gjelder ”språkssystemisk” er det et begrep som hovedsakelig er brukt i skandinavia. Amerikanske Harlene Anderson bruker termen postmodernistisk i sin bok.

Dette har blitt kommentert av Karl Erik Tysk som mener at postmoderne tenkning er forbundet med så mange teoretiske vanskeligheter at man bør være forsiktig. I følge Tysk har det å gjøre med tilnærmingens egenart. Den er ikke sterkt forankret i en bestemt teori og det vil ikke være riktig å si at den språkssystemiske tilnærming handler om den grunnleggende tilværelse, fordi den har et filosofisk grunnlag. Den skal betraktes som et heuristisk verktøy for arbeidsveiledning¹⁰. Harlene Andersen på en annen side mener at postmoderne er et passende begrep på grunn av dets friheter og muligheter men hun er klar over at det byr på vanskeligheter¹¹.

¹⁰ Tysk 2001:50

¹¹ Anderson, Harlene 2003:20

1.4 Disposisjon av oppgaven

Kapittel 1 er innledningskapittel med tema, problemstilling, metodiske vurderinger og kildevalg. Videre presenteres begrepsavklaring og disposisjon.

Kapittel 2 begynner med å omtale eksterne modeller som har hatt betydning for sjelesorgstradisjonen og viser til ulike retninger å tenke sjelesorg på. Deretter vil det bli gjort et forsøk på å definere sjelesorg ved å analysere to definisjoner som har blitt utarbeidet i fagkretser. Hvilke samtaler som kan karakteriseres som sjelesorgsamtale og hvilke konsekvenser det kan få for presten blir diskutert.

I forlengelsen av dette blir prestens rolleforståelse tydeliggjort, hvor blant annet maktproblematikken blir belyst. Videre vil jeg komme inn på menneskesyn og etikk, og til slutt ha en kort oppsummering av dette kapitlet. Formålet med kapittel 2 er å danne et utgangspunkt om sjelesorg og presten.

Kapittel 3 gir en presentasjon av den psykodynamiske tradisjon hvor fokus blir rettet mot de elementer som sjelesorgen har blitt påvirket av. Hensikten er å vise til det som betraktes som svake og sterke sider ved tradisjonen og som vil danne et grunnlag for å diskutere alternative måter å tenke sjelesorg på.

Kapittel 4 vil gjøre kort rede for det faglige grunnlaget i den språkssystemiske tilnærming. Deretter vil oppgaven vise til hvordan teorien har blitt omtolket til en holdning i terapeutisk- og veiledningssammenheng.

I kapittel 5 drøftes sjelesorg slik som den har blitt omtalt i kapittel 2 i lys av de to tradisjonene. Kapittel 6 har en oppsummering og konklusjon.

Oppgavens hovedkapitler vil alle inneholde diskusjoner rundt temaene samtale, rolleforståelse og menneskesyn.

2. Hva er sjelesorg?

Så langt har jeg presentert oppgavens tema og problemstilling, materialet som oppgaven baserer seg på og disposisjon. Før jeg skal legge fram de to tilnærmingene skal jeg nå forsøke å danne et utgangspunkt for hva sjelesorg er. Jeg vil også diskutere ulike sider ved sjelesorg med den hensikt å danne en plattform for drøftingskapittelet. I det videre vil jeg framstille diskusjonstemaer som særlig har med prestens rolleforståelse og menneskesyn å gjøre. Men aller først et historisk riss over sjelesorgtradisjonen.

2.1 Sjelesorgstradisjon

I en historisk kontekst har kirken alltid hatt en form for tjeneste i møte med det enkelte menneske. Det har riktignok vært forskjellig oppfatning av hva det innebærer men gjennom historisk forskning ser man at kirken har praktisert sjelesorg med utgangspunkt i en helbredende, støttende, veiledende og forsonende tjeneste¹².

Lenge var sjelesorgen preget av prestens dominerende rolle i samtalen men i løpet av det 19. århundre ble sjelesorgen både påvirket av demokratiske vurderinger og av psykologien. Göran Bergstrand trekker frem det demokratiske synspunktet som Anton Boisen formulerte i 1920: *”lytt til det levende menneskelige dokument”* hvor han sikter til den vestlige kulturen som hadde begynt å bevege seg fra den autoritets og patriarkalske strukturen og mot mer demokratiske vurderinger¹³. Hans Stifoss-Hanssen påpeker at psykologiens inntreden ble en utfordring for sjelesorgen i form av konkurranse og presset frem nye definisjoner på sjelesorg¹⁴. Disse endringene førte til en forandring i relasjonen mellom presten og konfidenten hvor presten skulle innta en noe mer likestilt rolle samtidig som konfidenten kom i sentrum.

Det 20. århundret har vært preget av store kulturelle endringer. Med oppløsning av de klassiske fellesskapsformene i familie og samfunn har dette på mange måter ført til mer isolasjon og ensomhet. Den vestlige verden har blitt mer komplisert når det gjelder livsstil,

¹² Okkenhaug 2005:22

¹³ Bergstrand 2007/3:183

¹⁴ Stifoss-Hanssen 2007:19

kommunikasjon og etiske normer. Det er større krav om å leve et godt og lykkelig liv hvor menneskesynet går ut på forestillingen om det frie, selvstendige og uavhengige individ. Denne moderne tilnærmingen oppsto i pietismen og har utviklet seg til å bli helt avgjørende for vår tid¹⁵. Noe av det viktigste for sjelesorgen var at samtalens karakter gikk fra å være prestens prosjekt til å bli konfidentens prosjekt. Det blir snakket om konfidentensentrert sjelesorg i motsetning til kerygmatiske sjelesorg som betyr å skulle formidle Guds ord til den enkelte. Det ble sagt at presten skulle være en medvandrer på veien som når Jesus en gang fulgte et par lærlinger på veien til Emmaus og lyttet til dem og hjalp dem å finne mønster i det som for dem var vanskelig å forstå¹⁶.

Selv om psykologien og demokratiske vurderinger har bidratt til å modernisere relasjonen mellom prest og konfident har 1900 tallet vært preget av to retninger å drive sjelesorg på. Berit Okkenhaug kommer inn på disse i sin bok *Når jeg ser ditt ansikt* men legger til en tredje retning som hun kaller for ”kirkelig orientert tros- og livshjelp”¹⁷. De to første omtaler hun som kerygmatiske sjelesorg og konfidentsentrert sjelesorg. Disse to er i følge Okkenhaug to ytterpunkter hvor den første tar utgangspunkt i Guds ord og er såkalt ovenfra-ned teologi mens den konfidentsentrerte sjelesorg er mer subjektrelatert og tar utgangspunkt i konfidentens problemer. Den tredje posisjonen vil Okkenhaug plassere midt i mellom disse to ytterpunktene hvor presten både skal kunne møte konfidentens utgangspunkt og samtidig vise veien til Gud. *Den skal både gi hjelp til troen og livet*¹⁸. Slike forskjellige retninger viser seg innenfor ekklesiologisk syn på kirke og teologi. Med en slik mellomposisjon ser det ut som Okkenhaug likevel har en tanke om å føre Den Andre til et nærmere forhold til Gud. I tillegg oppleves hennes bok som veldig preget av det religiøse språket. Fra denne oppgavens synspunkt fører det til at det oppstår et skille mellom det allmenne og det kristne menneske. En konfidentsentrert sjelesorg ønsker at kirken skal romme alle og har derfor ikke en spesifikk religiøs agenda med mindre Den Andre ønsker det. I Paul Leer-Salvesens bok ”Moderne prester” undersøker han hvordan prester nærmer seg spørsmål om etikk og tro. Der kommer det klart frem at de fleste prester inkludert de som betrakter seg som konservative, velger bort kerygmatiske sjelesorg til fordel for konfidentsentrert sjelesorg¹⁹.

¹⁵ Harbsmeier/Iversen 1995:385

¹⁶ Bergstrand 2007/3:183

¹⁷ Okkenhaug 2002:27

¹⁸ Okkenhaug 2002:24-28

¹⁹ Leer-Salvesen 2005

2.2 Sjelesorgsamtale

I nyere tid har selve begrepet Sjelesorg vært problematisert for at det oppleves som umoderne, og kommuniserer dårlig i dagens samfunn. Det er ikke knyttet til en spesiell stilling innen kirken og gir både åndelige og til dels triste assosiasjoner. Sjelesorg er et begrep som er oversatt fra tysk (seelensorge) men ser man på oversettelsen fra latin og gresk og hvordan andre språk velger å oversette begrepet, betyr Sjelesorg de fleste steder noe som ”omsorg for sjelen”.

I norsk sammenheng har sjelesorgsbegrepet fått kritikk for å være for ”indre kirkelig” og for lukket for ”folkekirken” som ellers er en gruppe kirken har lyst til å kommunisere mer med. Noen forslag har blitt fremmet slik som ”profesjonell samtale²⁰” eller ”samtalemetodikk²¹”, men det synes å bli for alminnelig, samtidig som det finnes forskjellige oppfatninger på hva ligger i begrepet.

Hvis man skal prøve å definere sjelesorg kan det gjøres fra flere synsvinkler. Man kan for eksempel avgrense sjelesorg ovenfor andre kirkelige handlinger. Til forskjell fra preken som forkynnelse og diakoniens praktiske fokus er det samtalen som er sjelesorgens kommunikasjonsform. Det er også mulig å avgrense sjelesorgen fra andre tradisjoner som driver med samtale. Til forskjell fra terapi og allmenn veiledning eller rådgivning er sjelesorg knyttet til en kirkelig virksomhet²².

Jeg har valgt ut to definisjoner som viser ulike måter å tenke på konfidentsentrert sjelesorg:

”Sjelesorg er en hjelpende samtale med det enkelte menneske, som skjer i en kirkelig kontekst og på menighetens vegne”²³

”Sjelesorg er en samtale om eksistensielle tema som et (eller flere) menneske(r) ber om eller inviteres til i fortrolighet med en profesjonell annen, i noe som kan forstås som en kirkelig kontekst.”²⁴

²⁰ Hans Stifoss-Hanssen 2007/20

²¹ Bunkholt 2007/3:195

²² Iversen/Harbsmeier 1995:384

²³ Iversen/Harbsmeier 1995:384

²⁴ Bunkholt 2007/3:185

Den første definisjonen er hentet fra den danske boken ”Praktisk teologi” som ble skrevet på midten av 1990-tallet mens den andre definisjonen er formulert i artikkelen ”Folkekirkelig sjelesorg” fra 2007.

Den første definisjonen kan forstås slik at sjelesørgeren har et mål om å hjelpe den som kommer til samtalen. Dette fører til at sjelesørgeren plasseres i hjelperollen mens Den Andre er den som mottar hjelp gjennom samtalen. Dette kan tolkes innenfor et maktperspektiv for det tilfører sjelesørgeren makt i form av å være en helper, og plasserer Den Andre som sårbar og hjelpetrengende. Definisjonen begrenser seg til å gjelde to personer og utelukker dermed møter som gjelder flere personer. Således vil kasuall samtaler²⁵ og andre samtaletyper som særlig menighetsprester befatter seg med, falle utenfor definisjonen. Menighetsprester har samtaler knyttet til kirkelige handlinger, på gamlehjem, oppfølging av sørgende og mange andre typer samtaler som ikke rommer denne definisjonen hvis det kun skal gjelde hjelpende samtale og samtale med det enkelte mennesket. Det må også nevnes at ved å knytte sjelesorg til en kirkelig kontekst og presisere at den er underlagt menigheten kan det tolkes slik at sjelesørgeren vil formidle en eller annen form for kristendom²⁶.

Den andre definisjonen velger å ikke fokusere på utfallet av samtalen som en hjelpende samtale på linje med den første. Den vektlegger innholdet i samtalen ved å trekke inn et ”eksistensielt tema”. Ved å fokusere på dette temaet, begrenser den samtalen mot andre typer temaer, slik som for eksempel hverdagssamtalen, og samtaler med profesjonelle i kirkelig kontekst. Eksistensielt forstås som noe viktig eller alvorlig men har ellers et bredt omfang. Det å utelate ”hjelpende” forstås som vesentlig i denne oppgaven. På en side kan formålet med samtalen stå åpent. Det behøver ikke å være hjelpende i den forstand, men kan oppleves som hjelpsom. Dette vil få konsekvenser for maktspektet i relasjonen mellom sjelesørgeren og Den Andre for den reduserer maktforståelsen som presterollen tidligere har representert. Dette er et meget sentralt poeng i oppgaven og vil bli drøftet og diskutert opp mot de to tilnærmingene i kapittel 5.

I det hele tatt synes denne definisjonen å åpne opp mer enn det lukker. Ved å utelate ”hjelpende” gir sjelesorgsamtalen også adgang til de som ikke er i en sårbar situasjon og trenger hjelp, men som av andre grunner kan ha et behov for å snakke med en sjelesørger. Det henger sammen med resten av definisjonen for den åpner for at sjelesorg også foregår i andre

²⁵ Kasuall samtaler innebærer samtaler i tilknytning til dåp, bryllup og gravferd.

²⁶ Harbsmeier/Iversen 1995/384

former enn bare i mellom to mennesker. Presiseringen at invitasjonen til en samtale kan gå begge veier, tilrettelegger for at sjelesørgeren kan ta kontakt med andre for samtale hvor det forventes at sjelesørgeren fanger opp signaler fra andre.

Ved å utvide sjelesorgsamtalen vil det mangfoldet av samtaler som menighetsprester opplever bli tatt alvorlig²⁷. Denne definisjonen legger til ”en profesjonell annen” som antyder at en sjelesørger har reflektert over sjelesorgrollen på et profesjonelt plan og har forståelse for egen ansvarlighet i samtalen. Begge definisjonene understreker en kirkelig kontekst men den andre har tatt bort ”på menighetens vegne” og snakker om ”noe som kan forstås som en kirkelig kontekst”. Dette kan også forstås som en utvidelse av definisjonen, for det gir frihet til å relatere en sjelesorgsituasjon til en kirkelig kontekst selv om det ikke skjer i kirken. Likevel oppfattes samtaler som skjer i en kirkelig kontekst for å være uttrykk for at de skjer i ”ordnede former” som en allment tilgjengelig kirkelig tjeneste²⁸.

Det er et faktum at prester har mange typer samtaler i sin tjeneste. Hvis vi støtter oss til den andre definisjonen på sjelesorg innebærer det at kasualsamtaler, og andre typer samtaler kan karakteriseres som sjelesorgsamtaler. I tillegg til en slik utvidelse av sjelesorgdefinisjonen, havner presten ofte i en dobbeltrolle fordi hun er synlig på mange andre arenaer. Presten kan treffe de som har vært i samtale på gaten, i butikken, på kirkelige møter, på gudstjeneste eller andre steder. Dette fører til at prestens kan oppleve Den Andre i multiple relasjoner.

I motsetning til terapeuter har ikke prester faste rammer i forhold til tidspunkt og lengde på samtalen. De eneste rammene ligger i regi av den kirkelige konteksten. Disse trekkene ved prestens dobbeltrolle og multiple relasjoner setter spørsmålstegn ved den sterke taushetsplikten presten har. Har presten taushetsplikt når hun snakker med ungdom ute på gaten eller i sørgesamtale med flere mennesker? Det ses som vesentlig å kunne skille mellom de forskjellige rollene og kontekstmarkere samtalene. Med kontekstmarkering menes verbale eller nonverbale tegn som implisitt sier noe om hvilke forestillinger eller mening aktøren tillegger situasjonen²⁹. Dette blir videre diskutert i drøftingskapittelet.

Å inkludere kasualsamtaler og andre typer samtaler støttes både av Marit Bunkholt og Hans Stifoss-Hanssen³⁰. Det er snakk om å ta på alvor *mangfoldet av samtaler i menighetsprestens liv og gjøre sjelesorg tilgjengelig for og åpen for hele kirken*³¹.

²⁷ Bunkholt 2007/3:188

²⁸ Bunkholt 2007/3:193

²⁹ http://www.nhv.se/upload/dokument/forskning/Publikationer/MPH/2006/MPH2006-11_F.Kavli.pdf s.48

³⁰ Stifoss-Hanssen 2007:75

³¹ Bunkholt 2007/3:186

2.3 Prestens rolleforståelse

Når jeg er opptatt av å undersøke hvem presten er på dørstokken før hun går inn i en samtale henger det tett sammen med hvilken rolle presten tilskriver seg selv. Først og fremst er prestens rolle å forkynne evangeliet, forvalte sakramentene og samtale med andre³². I møte med mennesker har presten en stor utfordring i kraft av sin rolle. Det knyttes store forventninger til presten og de arbeidsoppgaver hun har og det er alltid en fare for å innta en ensidig overordnet, tiltalende og en fortolkende posisjon³³.

Vi så i de to definisjonene på sjelesorg at den ene fokuserte på presten som en hjelper mens den andre holdt sin rolle åpen ved å vektlegge samtalsinnhold. Dette er ikke helt entydig fordi sjelesorgsamtaler har et stort spenn. Noen ganger kan det være passende å innta en hjelpende rolle mens i andre sammenhenger gjør det ikke det. Det må være en del av den profesjonelle kompetanse å reflektere over seg selv og hvor det blir passende å plassere seg selv i de ulike samtaler. Dette er nært knyttet til problemet om makt og sårbarhet i sjelesorgens refleksjon over seg selv.

Problemet ligger i asymmetrien i relasjonen mellom presten og Den Andre og hvordan den skal behandles. Diskusjonen har gått ut på hvordan presten skal forholde seg til den makten og hvorvidt presten har makt.

Det som har vært måten å forholde seg til makt på er å konstantere det asymmetriske forholdet og godta prestens makt i samtalen. Presten har et særlig ansvar i å forvalte makten på en adekvat måte og bearbeide de følelser som oppstår i relasjonen.

En konfidentsentrert sjelesorg går ut på å gi Den Andre full oppmerksomhet. Den Andre skal kunne bestemme samtaleemnet og presten skal lytte og leve seg inni Den Andres fortelling. For å oppnå dette brukes termene abstinens, nøytralitet og empati. Presten avstår fra å dekke egne behov, hun viser respekt for Den Andres egenart og meninger, og bruker sin empati for å bygge opp tillit til Den Andre³⁴. I det perspektivet jeg her legger vekt på kan man se en tydelig allianse med den psykodynamiske måten å forholde seg til makt på.

³² Bunkholt 2007/3:186

³³ Bunkholt 2005:19

³⁴ Stifoss-Hanssen 2007:63

Teologien har hentet mye inspirasjon fra den danske religionsfilosofen K.E. Løgstrup hvor han blant annet tar opp maktperspektivet. I sin etiske fordring sier han at vi skal bruke den makten vi har over et annet menneske til beste for dette mennesket, og ikke til beste for oss selv. Vi vet at vi har gått over en grense når vi ikke bare vil bestemme hva som er til den andres beste, men også vil bestemme den andres reaksjoner på våre beslutninger og handlinger³⁵. Den profesjonelle skal bruke sin makt uten å bli autoritær ved å holde seg til saken i samtalen. For å kunne gjøre det sier Løgstrup, må man kunne skille mellom grunner og motiver i det som blir sagt. Motivene hører med til Den Andres urørlighetssone som vi skal respektere og ikke gå inn på med mindre motivene er saken.

Løgstrups fokus på saklighet virker presiserende på paradigmet om å sette Den Andre i sentrum. Det reduserer prestens makt over Den Andre men fremhever makt til å handle og makt over seg selv.

Fornyende for sjelesorgfaget er at det trekker det i retning av frigjøringsteologi og feministteologi. Feministteologien er opptatt av å redusere makten og preges av en mindre hierarkisk lederstil. De argumenterer for at kvinnelige prester responderer annerledes til makt og ofte med ambivalens. De ser på makt som selvisk og ikke hjelpsomt for en sjelesørger. Frigjøringsteologi støtter den utsatte i maktrelasjoner og gir stemme til marginaliserte grupper³⁶.

Presten har fått kritikk for å være semiprofesjonelle fordi de ikke bygger sin profesjon på eget vitenskapsfag på lik linje med de andre profesjonene, d.v.s. leger, advokater og psykologer. Dette gjelder særlig for presten som samtalepartner for hun har ikke en lang teoretisk bakgrunn i hvordan å samtale med andre i sin utdanning. Det blir mer snakket om hjelpeprofesjoner slik som den psykodynamiske metodikken. Prester på en annen side ser det som positivt å ha en slik sammensatt kompetanse som rommer alt i fra forvaltning av sakramentene til å være til stede i ulike samtaler.

³⁵ Christoffersen 2005:86

³⁶ Bunkholt/Stifoss-Hanssen 2005:8

2.4 Menneskesyn og etikk

Et viktig anliggende for alle som arbeider med mennesker er å utvikle etisk kompetanse. I sjelesørgerisk sammenheng står samtalen vanligvis åpen for å snakke om private sfærer og ting som kan føre til at Den Andre stiller seg i en sårbar posisjon. Det blir svært viktig for presten å behandle den tilliten med respekt og omtanke, og forvalte sin rolle på en etisk forsvarlig måte. Det er så grunnleggende at det skulle være opplagt men historien om misbruk av makt i kraft av sin stilling viser at det ikke er så opplagt som vi skulle tro. Presten skal gjennom respekt og kjærlighet føre Den Andre mot selvstendighet og likeverd.

I forlengelsen av dette kan man si at etikk også handler om vår egen forståelse av oss selv og hvem vi vil være. Når vi begynner å analysere vårt eget menneskesyn og hvordan vi ser på oss selv, bruker vi etikken som redskap for å finne ut av det. Vårt menneskesyn påvirker måten vi forholder oss til andre på og hvordan vi betrakter Den Andre³⁷.

Filosofen Hans Skjervheim har på linje med Løgstrup vært en stor inspirasjon innen profesjonsetikk i Norge. Den typiske fellen den profesjonelle kan falle i, forklarer han ved å ta i bruk begrepet ”det instrumentelle mistaket”. Det oppstår når måten å forholde seg til i naturvitenskapen blir overført og brukt i samfunnsvitenskapen. Når man begynner å behandle Den Andre som en gjenstand og ikke som menneske begår man ”det instrumentelle mistaket”³⁸. Dette har vært et eksemplar på hvordan presten ikke skal forholde seg til Den Andre. Skjervheim har tilsvarende svar på saklighet og Løgstrup når han tar inn sin ”treleddede” relasjon. Med det mener han at en god relasjon alltid har tre ledd. I profesjonell sammenheng blir det den profesjonelle, Den Andre og saken som det tredje leddet. Begge skal høre på hva den andre sier om saken og forholde seg til det. Følgende blir det etisk avgjørende hvordan den profesjonelle forholder seg til saken. Her sikter Skjervheim til det samme som Løgstrup ved å si at hvis den profesjonelle spør om motivene til saken blir den treleddede relasjon oppløst. Da vil relasjonen bli toleddet og den profesjonelle betrakter den andre som objekt³⁹.

³⁷ Christoffersen 2005:10

³⁸ Christoffersen 2005:51

³⁹ Christoffersen 2005:53

Hvis vi prøver å sikte oss mot et noenlunde felles kristent menneskesyn i Norge kan det sies å være tanken om alle menneskers fundamentale verdi. Gjennom troen på Jesus og det at vi alle er skapt i Guds bilde står det kristne menneskesyn for likeverd mellom mennesker og gjensidighet av å gi og motta tro, håp og kjærlighet. Kristus behandlet alle mennesker som han møtte som om de var unike og aksepterte de uten vilkår. På den tiden gav han mennesket en ny verdi. Noen vil også tolke et kristent menneskesyn ut i fra en ikke-hierarkisk holdning som avstår fra alle former overlegenhet og avstand i mellom mennesker⁴⁰.

En annen måte å snakke om et kristent menneskesyn er å se det som en motsetning til den moderne vitenskapelige oppfatning av mennesket. Den kristne lære fremstiller mennesket som syndig mens motsetningen ligger i mennesket som grunnleggende godt og fornuftig. Det skapelsesteologiske hevder at mennesket er skapt i Guds bilde mens mennesket som et produkt av omverdenen blir fremhevet i den moderne vitenskapelige oppfatning⁴¹. Det må likevel påpekes at dette ikke er helt entydig bilde men intensjonen er å tydeliggjøre det kristne menneskesyn ved å vise til en annen forståelse.

Vi har også med oss et skjult menneskesyn⁴² som sikter mot de erfaringer vi bærer med oss og de holdninger vi har som vanlige mennesker. Dette perspektivet har også blitt kalt for "det uprofesjonelle i profesjonsetikken"⁴³.

På en side er presten et menneske med bestemte egenskaper og på en annen side er presten i kraft av sin rolle en profesjonell utøver. Det er ikke en rolle å være et menneske men det er en rolle å være prest. Presten går inn og ut av sin rolle mens et menneske alltid er et menneske. Utgangspunktet ligger i presten som menneske og med alt det innebærer. Et menneske er i sin livshistorie blant annet påvirket av sosiale konvensjoner og oppdragelse. Vi har alle en personlig livshistorie som vi har fortolket og laget en historie ut av og med et menneskesyn enten det er bevisst eller ubevisst. Beate Indrebø Hovland hevder at vi alle har et skjult menneskesyn og ofte er det ikke samsvar mellom det åpne teoretiske menneskesynet og det skjulte implisitte menneskesyn. *"Det er det teoretiske syn vi gjerne flagger høyt, formidler i prekener og taler, og kanskje til og med står på barrikadene for. Og som sådan kan dette synet være virkelig og ekte nok."*⁴⁴ Poenget er at hvis vi kan avdekke vårt skjulte menneskesyn og etikk vil det i mye større grad kunne styre hva vi faktisk gjør eller ikke gjør.

⁴⁰ Hovland i "Strategier for gjensidighet" 2005:51

⁴¹ Harbsmeier/Iversen 1995:413

⁴² Hovland i "Strategier for gjensidighet" 2005:50

⁴³ Christoffersen/Wyller 2005:42

⁴⁴ Hovland i "Strategier for gjensidighet" 2005:50

Det vil siden vise seg gjennom en bedre profesjonell kompetanse. Det er ikke før enn vi forstår hva som ligger bak våre handlinger at vi kan endre det eller være tilfreds med det som allerede ligger der.

2.5 Oppsummering

De emner jeg har valgt ut for å vise til aktuelle sider ved sjelesorg speiler mitt eget syn på sjelesorg. Det er forskjellige måter å forholde seg til Den Andre på som har konsekvenser for sjelesorgsamtalen. I det foregående nevnte jeg bevisstheten av vårt skjulte menneskesyn. Det er imidlertid ikke holdbart bare å jobbe med egen personlighet. En profesjonell samtalepartner reflekterer metodisk over ulike måter å forholde seg til denne på som fører til en større bevissthet rundt egen rolle, og kan brukes som en støtte i sine samtaler med andre. I neste kapittel skal vi derfor undersøke det som har vært den rådende tradisjonen å forholde seg til innenfor sjelesorg.

I dette kapitlet har jeg sett på sider ved sjelesorg og presten som virker inn på samtalen og gjort et forsøk på å etablere en forståelse av sjelesorgstradisjonen.

Den generelle historiske utviklingen, individualiseringen og psykologiens fremmarsj presset frem nytenkning innen sjelesorg og i dag er vi midt inne i en fornyende epoke. Definisjonene som ble analysert viser at formuleringen får konsekvenser for forståelsen av både innholdet og utfallet av samtalen. Sjelesørgerens holdninger krever oppmerksomhet og trenger videre refleksjoner i faglige kretser. Inkludering av kasualsamtaler og andre typer samtaler i sjelesorgfeltet utvides og krever videre utarbeiding med sjelesorg som fag og prestens rolle i samtalen. Dette kapitlet har også fokusert på forhold som prester bør være oppmerksomme på i sin rolle som sjelesørgere. Dette taler for en utvidelse av sjelesorgsrommet for all arbeid med egne holdninger og menneskesyn krever en veiledende samtalepartner.

3. Psykodynamisk tilnærming til samtale

I dette kapittelet ønsker jeg å presentere sider ved den tilnærmingen som psykodynamisk tradisjon har stått for. Tanken er å vise til noen av de viktige kjennetegn som har påvirket sjelesorgen.

Det er ikke hensikten å gjøre rede for hele den psykodynamiske metode. Den delen som er av betydning i denne sammenhengen handler om rammer rundt det terapeutiske forholdet og terapeutens holdning. Jeg vil likevel komme inn på generell forståelse på den psykodynamiske tradisjon og de hovedretninger innen den. Poenget med det er å gi en kort bakgrunnsforståelse for denne tradisjonen.

Først vil jeg vise kort til en svensk omtale om forholdet mellom psykodynamisk tradisjon og sjelesorgtradisjonen. Dernest vil det bli en kort gjennomgang av den psykodynamiske tradisjon, hovedretninger og metoden som er brukt for å hjelpe konfidenten. Deretter vil jeg gjøre rede for fokus som har blitt rettet mot terapeutens rolle og følelser i terapirelasjonen. Til slutt vil jeg vise hvordan den psykodynamiske tradisjon har påvirket sjelesorgen.

3.1 Psykologiens magi

Irja Kilpelainen hevder i sin bok *Att lyssna och hjalpa* at grunnen til at sjelesørgerens rolle har blitt så vanskelig å definere er på grunn av psykologiens og psykiatriens kunnskap. Hun sier at psykologien har hatt en nesten magisk kraft over menneskene blant annet fordi mennesket har opplevd seg forstått på en annen måte enn før⁴⁵.

Det utfordrer sjelesorgen på mange måter og frister blant annet ønsket om å være noe mer enn en sjelesørger. Mennesket vil ikke lenger bare snakke om sin tro men også andre sider av livet. På en side har psykologiens kunnskap bidratt til dypere forståelse om menneskets psyke og adferd noe som sjelesorgen kan dra nytte av når hun prøver å forstå Den Andre. På en annen side krever menneskets mer kompliserte behov og ønsker en utvidet kompetanse hos sjelesørgeren. Sjelesørgeren blir nødt til å tenke mer kontekstuell i forhold til Den Andre og kjenne til personlige utfordringer på et dypere plan.

⁴⁵ Kilpelainen 1983:12

Som vitenskap er psykologien opptatt av å studere menneskets adferd og mentale prosesser. Den moderne psykologi er interessert i hvordan man kan beskrive, forutsi og endre tanker, følelser og handlinger hos grupper og individer. Gjennom forskning har psykologer funnet mønstre av normative måter å tenke, føle og handle som de ser på som sikker kunnskap. Dermed kan de forutsi med så høy grad av sikkerhet som mulig, hva som vil komme til å skje. En slik viten setter terapeuten i stand til å beskrive og forklare den menneskelige adferd på en objektiv måte. Da menes det at den menneskelige adferd betraktes abstrakt, upersonlig, logisk og uten sosial kontekst. Som representant for en sosial og kulturell diskurs kjenner terapeuten den menneskelige historie og vet hvordan den skal være⁴⁶. Psykologien bruker et teknisk språk når den beskriver mennesket og hypoteser av typen ”hvis x så y”⁴⁷. Som vi skal se senere blir dette vitenskapsynet på mennesket utfordret av språkssystemikerne hovedsakelig på to områder. De mener at en vitenskapelig måte å betrakte mennesket ikke gir et riktig bilde fordi den sosiale konteksten er avgjørende. Vitenskapelig kunnskap fungerer utmerket i fysikkens verden men når den brukes på mennesket blir noe av det menneskelige borte. For eksempel er det vanskelig å oppnå sikker kunnskap om hvordan vi handler, føler, kommuniserer og skaper mening i tilværelsen⁴⁸. Det andre området er terapeutens monopol på viten og sannhet som tilfører en dualistisk, hierarkisk posisjon som gjør konfidentens viten overflødig og underordnet⁴⁹.

3.2 Psykodynamisk tradisjon og samtalem metode

Psykodynamisk tradisjon består av mange retninger men det er Freuds psykoanalyse som er den mest kjente og som de andre retningene kan sies å springe ut i fra.

Dynamisk kommer fra gresk *dynasthai* og betyr å ha kraft eller styrke og Freud brukte det i sin modell om psykens funksjon. Han påsto at dynamikk eller krefter som er i konflikt med hverandre i individet, styrer dets tanker, følelser og adferd. Dette skjer i følge Freud på forskjellige bevissthetsnivåer hvor et av de nivåene er ubevisst.⁵⁰

⁴⁶ Anderson, Harlene 2003:59

⁴⁷ Lundby 1998:28

⁴⁸ Lundby 1998:28

⁴⁹ Anderson, Harlene 2003:59

⁵⁰ Yalom 2003:14

Det teoretiske utgangspunkt i psykologien går derfor ut i fra at ubevisste krefter påvirker menneskets bevissthet. Mennesket har iboende krefter til å realisere sitt potensial men når kreftene er i konflikt med hverandre fungerer de som blokkering for at mennesket kan realisere sitt potensial. Det blir siden terapeutens jobb å identifisere og fjerne blokkeringene. Når terapeuten identifiserer blokkeringene i dialog med konfidenten vil den samme kraften eller dynamikken i konfidenten være med på å fjerne blokkeringene p.g.a. konfidentens egen selvrealiserende drivkraft.

Det som har ført til de forskjellige retningene innenfor psykodynamisk metode er påstanden om hva de motstridende kreftene består av. For å nevne noen forskjeller er det den tradisjonelle psykoanalysen som hevder at kreftene har sitt opphav i undertrykte instinktive drifter eller glemte traumatiske minner. Det sentrale blir å erkjenne fortrenge følelser, konflikter og traumatiske begivenheter.

Gestaltterapien mener at forløsning av følelser og oppmerksomhet på hvilke følelser som rører seg i en, er det viktigste ved terapien. Slik blir man mer i stand til å leve i nået og får et helere liv. Adferdsterapien legger vekt på den ytre atferd, det vil si konfidentens handlinger og aktive utfoldelse. Den mener at følelser og erkjennelse endres ved å fokusere på adferdsendring⁵¹.

Det brukes forskjellige metoder innenfor disse retningene men det som skal fokuseres på her er psykoanalysens metode.

Metoden som brukes for å hente frem det ubevisste og de styrende kreftene går ut på å oppfordre konfidenten til å snakke fritt og åpent. Konfidenten skal prøve å fortelle ”sannheten om seg selv”. Terapeuten holder seg passiv til historien og avbryter bare med enkelte kommentarer og tolkninger. Gjennom nær kontakt med terapeuten lærer konfidenten å kjenne og forstå sine følelser, tanker og handlinger. Slik blir vedkommende i stand til å løse sine problemer eller leve med dem⁵². Forandringen består i å akseptere seg selv, finne seg selv og våge å leve sitt eget liv.

Ved å holde faste rammer rundt timene og karakterisere relasjonen som et profesjonelt møte, oppstår det tillit mellom terapeuten og konfidenten som fører til at konfidenten snakker mer åpent om seg selv og terapeuten får nærmere innsyn inni konfidentens liv. Det bidrar til at terapeuten vil kunne oppdage problemets egenart og stille diagnose.

⁵¹ Brørup, Hauge, Thomsen 1994: 385,389,393,

⁵² Brørup, Hauge, Thomsen 1994:383

Det er helt sentralt at terapeuten holder et profesjonelt og nøytralt overblikk fordi det fører til at det skapes rom for klientens tanker og følelser. Slik gis det en garanti for at det er konfidentens problemer som skal behandles og ikke terapeutens. Dette blir nærmere omtalt i neste avsnitt men det må bare legges til at underveis i terapien er terapeuten opptatt av å finne gjennomgående mønster i konfidentens liv. Ved å lete seg frem til mønstret og tolke det bringer terapeuten sin innsikt videre til konfidenten. Slik bruker terapeuten sin ekspertise på å påvirke konfidenten til en dypere innsikt om seg selv.

3.3 Motoverføring og rolleforståelse

Psykologien har vært banebrytende når det gjelder å finne språk for det som skjer i relasjonen mellom terapeuten og konfidenten.

Helt siden Freuds tid har det vært rettet fokus på denne relasjonen. Utgangspunktet ligger i at det er først og fremst en toveis relasjon men det er også en asymmetrisk relasjon. Relasjonen er toveis i den forstand at det er to mennesker som snakker sammen og relasjonen kommer som naturlig følge av dette. Denne relasjonen er komplisert fordi de to har ulike grunner og ulik funksjon for å være i relasjonen. Begrepet som beskriver terapeutens posisjon i relasjonen er motoverføring, et av Freuds klassiske begreper. Tegn til motoverføring kan komme i form av tydelige følelser eller ubevisste reaksjoner. For eksempel kan irritasjon eller glede i forhold til konfidenten være motoverføring. Ubevisste reaksjoner kan komme i form av døsighet, kjedsomhet eller endring i stemning.⁵³

I beskrivelsen av motoverføring som begrep er det viktig å huske på at forståelsen for begrepet har gjennomgått en utvikling gjennom tidene. Freud mente at motoverføring var viktig å være seg bevisst på fordi de følelser som oppstår hos terapeuten kan være til skade i relasjonen. Hans sterke fokus på terapeuten som mest mulig objektiv og nøytral observatør ville kunne forstyrres av motoverføring og var derfor uønsket. Gjennom egenbehandling kunne terapeuten redusere innslaget av motoverføring. Det var noe skammelig i det å oppleve motoverføring og det var et tegn på at terapeuten hadde noen områder hos seg selv som ikke var ferdig analyserte. I dag er motoverføring ikke bare noe som terapeuter eller andre profesjonelle samtalepartnere opplever. Det ses på som et allment fenomen som oppstår i mange av våre relasjoner. Det er nært knyttet til empati og vi bruker begrepene overføring og

⁵³ http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=61737&a=2&sok=1 s.5

motoverføring til å tolke våre og andres holdninger og forventninger. I en terapeutisk relasjon er derfor motoverføring av stor betydning og ses på som en kilde til erkjennelse og til hjelp for behandlingen. Veiledning og egenbehandling for terapeuter er sterkt anbefalt av de fleste utdanningsinstitusjoner i dag og er en utbredt tradisjon.

Ved et nærmere blikk på asymmetrien i relasjonen ser vi at emosjonell nøytralitet og objektivitet skal fungere som beskyttelse både for terapeuten og konfidenten. Det er ikke hensiktsmessig at relasjonen skal kunne utvikle seg til vennskap eller noe dypere for det vil alltid gjøre skade for konfidenten og det er svært viktig at terapeuten sensurerer egne behov på hvilket som helst plan. Denne holdningen har også en annen funksjon som blir sentral i behandlingen. Ved å holde seg nøytral mener psykologien at det gir terapeuten en god strategisk posisjon for å observere både pasientens indre konflikter og det intrikate og følelsesmessig komplekse samspillet mellom pasient og terapeut⁵⁴. Med andre ord gir det terapeuten kontroll over egne reaksjoner og makt til å kunne observere situasjonen og relasjonen fra et perspektiv hvor konfidenten ikke kan komme. I dette ligger bevisstgjøringen av asymmetrien i relasjonen som er til stede. Det er denne holdningen som har fått kritikk fra mange hold.

3.4 Terapeutisk påvirkning på sjelesorg

Observasjonene på den psykodynamiske tilnærming så langt håper jeg nå skal kunne danne basis for å vise hvordan sjelesorgen som disiplin og sjelesørgerens rolle har endret seg som følge av psykologiens innpass.

Tidligere var sjelesorg et lukket rom hvor presten skulle formidle Guds ord til Den Andre og oppdragelse og formaning sto sentralt. Tema i samtalen dreide seg derfor stort sett om det religiøse. Presten tok tydelig ledelsen i samtalen mens Den Andre skulle høre på de ”vise ord” fra presten.

Når psykoterapien kom på banen oppfordret den konfidenten til å snakke fritt og fortelle om seg selv. Fokuset ble flyttet fra terapeuten og til konfidenten.

I en sjelesørgerisk sammenheng åpnet dette opp for andre temaer enn bare det religiøse i samtalen og førte til en utvidelse på sjelesorgsbegrepet. Fra å være et rom hvor den enkelte skulle komme nærmere Gud sørget psykologien for at rommet utvidet seg til å gjelde andre

⁵⁴ http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=61737&a=2&sok=1 s.3

eksistensielle tanker og spørsmål. Når Den Andre får selv bestemme temaets innhold vil fokuset flyttes fra presten og til Den Andre samtidig som presten må være beredt til å snakke om andre ting, i tillegg til det religiøse. Dette stilte større krav til presten. Dermed kan man si at presten inntok en ny posisjon i samtalen og en sjelesorgsamtale ble mer konfidentsentrert samtidig som det ble lagt større vekt på presten som hjelper.

Sjelesorgen har også blitt veldig fasinert av psykoterapiens syn på det underbevisste. Ved å se på mennesket som mer enn bare sin våkne bevissthet og tanker finner sjelesorgen likheter med både luthersk menneskesyn⁵⁵ og den skapelsesteologiske tanken om ”det hele menneske” med kropp, sanser og miljø⁵⁶.

Psykologiens påvirkning på utøvelse av sjelesorg i kirken skal ikke undervurderes. Den har modernisert sjelesorgen og gitt nye kilder til kunnskap om mennesket som ikke var til stede før. Den har satt holdninger til den profesjonelle i fokus og det har blitt et viktig anliggende å studere disse og vise forskjellige alternativer.

Stifoss-Hanssen har foreslått at man bruker psykoterapiens perspektiv på menneskesynet og som samtalemetode som briller på den hjelpende samtale i sjelesorgen⁵⁷. Det forutsetter den første definisjonen på sjelesorg i kapittel 2 mens denne oppgaven er opptatt av å fremme et alternativ.

3.5 Oppsummering

Jeg har i det foregående presentert hovedlinjer i den psykodynamiske tradisjon og vist hvordan den har påvirket sjelesorgen. Psykologien har utviklet vitenskapelig kunnskap om mennesket som blir brukt som grunnlag i terapeutisk virksomhet. Freud var sentral når det gjaldt å utvikle et system basert på det ubevisste og å synliggjøre terapeutens motoverføringsfølelser. I psykoterapi er det konfidenten som er i sentrum hvor hun kan snakke om det som ligger på hjertet. Denne påvirkningen har ført til at sjelesorgen har brukt psykodynamisk tilnærming som en ”hjelpvitenskap” i sine samtaler. Likevel har denne tilnærmingen blitt utfordret i nyere tid for den synes å ha for smal horisont i forhold til mennesket. Videre skal vi se på den tilnærmingen som hevder å ha funnet et bedre alternativ i møte med mennesket.

⁵⁵ Luther snakket om menneskets ”innkrøktethet i seg selv” som var vår manglende evne til å gjøre det gode og sterkt knyttet til mennesket som syndig.

⁵⁶ Stifoss-Hanssen 2007:72

⁵⁷ Stifoss-Hanssen 2007:74

4.Språkssystemisk tilnærming. Et alternativ?

Så langt har jeg blant annet vært inne på sjelesorgsamtalen, presterollen og presentert den psykodynamiske tilnærming som har preget sjelesorgen i snart 100 år. Utviklingen fortsetter og nå har vi kommet til en tilnærming som har vært på fremmarsj spesielt i familieterapi og arbeidsveiledning de siste 30 årene.

Jeg vil først gjøre rede for det filosofiske grunnlaget til den språkssystemiske tilnærmingen. Etter det vil jeg gå nærmere inn på hvordan den har blitt overført til en holdning innenfor familieterapi og arbeidsveiledning. I dette kapittelet vil jeg være i dialog med den psykodynamiske tradisjon for å vise tydeligere hvordan forskjellene kommer frem.

4.1 Faglig grunnlag

Språkssystemisk tilnærming er et perspektiv som har sine røtter i hermeneutikk, sosialkonstruksjonismen og narrativ terapi⁵⁸. Hermeneutikken kjenner vi fra teologien gjennom tekstfortolkning og hvordan skape mening ut av en tekst. Den hermeneutiske sirkel er et av de viktigste begrepene innen hermeneutikken. Den beskriver hvordan mennesket kan bli seg bevisst på betydningen av sine egne horisonter og hvordan forståelse skapes ved å se på at deler blir til en helhet og helhet til deler. Når vi fortolker en tekst eller fortelling danner vi oss mening av innholdet. Vi forsøker å forstå bakgrunnen, situasjonen og intensjonen med teksten. Gjennom denne prosessen blir vi også farget av våre egne holdninger og referanserammer noe som vil påvirke selve forståelsen av teksten eller fortellingen. Fortolkningen går i sirkel, tekstens deler fortolkes ut fra helheten og helheten fortolkes ut fra delene. Slik blir vi bevisst på hva som påvirker vår forståelse, hvordan den kan forandres og utvides.

I språkssystemisk sammenheng har filosofer slik som Heidegger og Gadamer påvirket sterkt på den hermeneutiske side. Det er deres antakelse om forforståelsen(Heidegger) eller fordom(Gadamer) som har vært banebrytende. Tanken er at en ikke er nøytral når en gjør seg

⁵⁸ Tysk 2001:48

opp mening om noe. Det ligger alltid i oss en oppfatning eller forståelse som kjennetegner det vi står overfor⁵⁹.

Sosialkonstruksjonismen framstiller mennesket som et sosialt vesen som konstruerer sin virkelighet gjennom språklige samhandlinger med andre mennesker. Gjennom språket bygger mennesket opp sin verden ved å lage fortellinger om seg selv og andre. Derfor finnes ikke virkeligheten ”der ute” men konstrueres gjennom en kollektiv oppfattelse av betydning. Slik finnes det egentlig ingen grunnleggende sannhet om mennesket. På mange måter kan man si at den er beslektet med hermeneutikken selv om sosialkonstruksjonistene ofte vil kritisere hermeneutikere for å være for individuelt orienterte⁶⁰.

Et narrativt perspektiv på terapi går ut på at menneskets identitet er formet av fortellinger eller historier. Narrativ er et begrep som impliserer en relasjon. Det er en som forteller en historie til en annen⁶¹. Det er forstått slik at lytteren utgjør en viktig del fordi hun er med på å tolke historien og derfor skape en mening til den. Den første fortellingen vi konstruerer, er om vårt eget liv. Denne fortellingen fungerer også som selvfortolkning og forandres og utvides med årenes løp. Fortellingene konstruerer vi gjennom dialog med andre og når noen hører på vår fortelling og forstår oss, får fortellingen en mening. Med tiden vil fortellingen utvide seg og noen ganger forandre seg ved å snakke med andre. I en terapeutisk sammenheng prøver terapeuten å forstå Den Andres historie som forhåpentligvis vil ha en helbredende påvirkning.

De siste 20 årene har begrepet narrativ blitt tatt aktivt i bruk av de fleste samfunnsvitenskapene. Lundby vier dette oppmerksomhet og argumenterer for at populariteten skyldes reaksjoner på det monopolet vitenskapelig sann kunnskap har tatt til seg de siste 200 årene. Historiers legitimitet har blitt svekket som følge av dette samtidig som sosial kontekst ikke blir tatt med i den vitenskapelige kunnskapen fordi den fokuserer på abstrakte generelle kunnskaper. Likeledes bruker vitenskapen et annet språk enn det hverdagslige og er upersonlig og logisk. Den er entydig og prøver å forutsi hva som vil skje på en mest mulig sikker måte⁶².

Historier er levende, ofte tvetydige og kontekstuelle. De kommuniserer følelser og intensjoner, og blir derfor vanskelige å gripe med et strengt vitenskapelig kunnskapsideal.

⁵⁹ Andersen i ”Psykoterpiveiledning” 1999:152

⁶⁰ Tysk 2001:49

⁶¹ Lundby 1998:27

⁶² Lundby 1998:28

Derfor har alternativet om narrativer og mennesket som sosialt vesen vokst frem. Fokus blir rettet mot hvordan vår personlige og sosiale virkelighet blir konstruert.

Hvis vi prøver å trekke sammen tråder fra disse tre tradisjonene så ser vi at gjennom narrativer forstår vi og fortolker vårt liv og andres. Fra et hermeneutisk perspektiv kan livet ses på som en pågående prosess som tolkes og omtolkes. Gjennom dialog med oss selv og andre skaper vi mening og orden i livet som får ny mening ettersom vi lever livet og får erfaring. Fra et sosialkonstruktivistisk ståsted skaper vi meningen alltid gjennom dialog med andre⁶³. På den måten henger disse tre perspektivene sammen på sett og vis.

4.2 Språkssystemisk tilnærming i samtaler

Som nevnt tidligere har Harlene Anderson sammen med sin kollega Harold Goolisham utviklet denne tilnærmingen og gjort den pragmatisk brukbar innen familierapi. Hun beskriver sin holdning ovenfor sine klienter som en filosofisk holdning. Anderson begrunner det med at en slik måte representerer og oppfordrer til en måte å erfare verden på, både på det personlige og det profesjonelle plan. Våre verdier og forforståelse som vi gjerne kaller for ”vår livsfilosofi” påvirker måten vi plasserer oss selv i forhold til andre mennesker og vår holdning til dem⁶⁴. Dette er et av de grunnleggende kjennetegnene ved den språkssystemiske tilnærming. Det er selve holdningen hos den profesjonelle som er nøkkelen, og som sikter like mye til den personlige holdningen som den profesjonelle.

Selv om den profesjonelle samtalekulturen har oppstått som et resultat av at vanlige samtaler med venner og familie ikke har kunnet utfylle de behov som ligger der, så mener språkssystemikere paradoksalt nok at de beste profesjonelle samtaler skjer i regi av et hverdagslig språk⁶⁵. I motsetning til det psykoterapeutiske språk som fokuserer på tekniske begreper tar språkssystemisk tilnærming utgangspunkt i den hverdagslige samtale. Dette fører til at terapeuten har mulighet for å utvikle og anvende sin egen personlige stil. Terapeutens

⁶³ Tysk 2001:49

⁶⁴ Anderson, Harlene 2003:130

⁶⁵ Tysk 2001:52

holdning blir naturlig og unik i forhold til terapeutens egen personlighet og det hun bringer med seg⁶⁶.

Videre er det fundamentalt i samtalen at den profesjonelle og Den Andre stilles på lik linje. Hierarkiet bryter sammen og i samtalen betraktes den profesjonelle og Den Andre som eksperter på hver sin måte. Den profesjonelle er ekspert i å engasjere seg i prosessen og i å etablere en dialog med Den Andre. Den Andre er ekspert i sin livsfortelling og de omstendigheter som har fått henne til å snakke med noen. Med andre ord er Den Andre ekspert i innholdet mens den profesjonelle er ekspert på prosessen. På en måte kan man si at hierarkiet nærmest blir snudd om. Den Andre får en sterkere stemme og ideen om terapi kommer i bakgrunnen.

En slik ikke-hierarkisk holdning henger tett sammen med maktperspektivet i denne tilnærmingen. Terapeuten ser ikke på seg selv som den som har makt gitt at begge er eksperter og tilføyer like mye i samtalen.

Gjennom dialog forteller Den Andre sin historie og sammen prøver terapeuten og Den Andre å skape en ny og bedre virkelighet. Dermed er det samtalen som blir forfatteren og ikke terapeuten.

Når en språkssystemisk terapeut bidrar i samtalen er det i form av en rådgivende forfatter som støtter opp under en annen person som er i gang med sin undersøkelse eller fortelling⁶⁷. Terapeuten forholder seg ikke fortolkende i den forstand at hun skal gi et bestemt svar på et aktuelt tema. Meningen er ikke å reparere eller redigere historien. Dette poenget er understreket som en motsetning til psykodynamisk terapeut som betrakter seg selv som en ekspert på den "rette" historien og prøver å påvirke konfidenten til å slutte opp om sin viten om hvordan andre skal leve sitt liv⁶⁸.

Terapeuten inntar en ikke-vitende posisjon som vises gjennom de spørsmål hun stiller. Spørsmålene skal ikke være styrt av en spesiell metode som krever bestemte svar. Eksempel på dette kan være å spørre Den Andre hvordan hun vil at terapeuten skal delta i dette samarbeidet⁶⁹. Tom Andersen påpeker at når man skal velge ut spørsmål kan man ta utgangspunkt i det man har hørt men ikke nødvendigvis i det man har sett. Som en deltaker i

⁶⁶ Anderson, Harlene 2003:135

⁶⁷ Anderson, Harlene 2003:131

⁶⁸ Anderson, Harlene 2003:28

⁶⁹ Andersen, Tom i "Psykoterpiveiledning" 1999:158

samtalen må terapeuten derfor spørre seg om det var i orden at jeg så det jeg så? Hvis terapeuten ikke er sikker eller tror ikke det var greit skal hun ikke ta utgangspunkt i dette for sitt neste spørsmål. Det er likeledes viktig å gi rom for at de som vil prate, prater og de som ikke vil prate kan få slippe⁷⁰.

I dette ligger også terapeutens ærlige og oppriktige interesse for den andres fortelling og som fører til at terapeuten lar seg røre og engasjere. En slik holdning fremmer en samarbeidsorientert relasjon hvor begge partnere eller alle som er involverte i samtalen bidrar like mye. Dette betraktes som en motsetning til den nøytrale og objektive holdning i den psykodynamiske tilnærming. Språkssystemikere mener at nøytralitet og objektivitet fører til at terapeuten oppleves som totalt adskilt fra sitt kunnskapsobjekt noe som fører til dualisme og hierarki⁷¹.

Det blir også viktig å ta utgangspunkt i dialogen som skapes ”her og nå” i motsetning til bare å se etter underliggende eller skjulte ting. Fra et sosialkonstruksjonistisk synspunkt oppstår kunnskap i det sosiale rom og forandres og fornyer seg hele tiden gjennom interaksjon. Dermed vil forhåpentligvis en mer nyttig historie dukke opp gjennom samtalen på et spontant og ikke planlagt vis.

Målet er ikke å kurere Den Andre eller lete etter noe skjult eller utviklingsmessig feil. Målet er å skape forandring ved dialog mellom samarbeidspartnere hvor Den Andre tar initiativ og har frihet til å utfolde sin egen historie.

Tom Andersen har sagt det slik at det finnes to typer forandring. Den ene er forandring som kommer utenfra og virker kontrollerende eller styrende. Det innskrenker det som var der på forhånd. Den andre forandringen kommer innenfra og går ut på å utvide eller fornye det som var der fra før. Det henger sammen med inntrykk som mottas og som vedkommende finner sin egen reaksjon på⁷². Slik kan man lettere forstå forandringsperspektivet i denne tilnærmingen.

⁷⁰ Andersen, Tom i ”Psykoterapeiveiledning” 1999:161

⁷¹ Tysk 2001:52

⁷² Andersen, Tom i ”Psykoterapeiveiledning” 1999:151

4.3 Kritikken mot språkssystemisk tilnærming

Kritikken går rundt diskusjonen om passivitet og naivitet fra terapeutens side. Ved å innta en tillitsfull samarbeidsorientert rolle og ta avstand fra maktposisjonen forstår kritikerne det slik at terapeuten blir for passiv og dermed mister sin påvirkningskraft. Samtidig blir språkssystemikerne utfordret på synet om fraskrivelse av ansvaret i relasjonen. Når ikke terapeuten ser på samtalen som et forsøk på å hjelpe Den Andre ved å dele sin ekspertise på menneskelig viten så har terapeuten mislyktes i terapien. Harlene Anderson svarer på dette ved å vise til det modernistiske og vitenskapelige prinsipp om undersøkelse og validitet. Der er det fundamentalt å teste sannhet og oppnå viten⁷³. Språkssystemisk holdning går ut på å påvirke Den Andre gjennom gjensidig dialog hvor sannheten ikke alltid er forutsigbar og dermed ikke universell.

4.4 Oppsummering

Jeg har nå vært inne på hovedelementer i den språkssystemiske tilnærming. Vi ser at de største forskjellene mellom de to tilnærmingene går på maktperspektiv hos terapeuten og hvordan påvirke Den Andre til en forandring. Psykoterapeuten vil tilføre seg selv makt på mange områder mens språkssystemikeren tar avstand fra enhver form for hierarki i relasjonen. Ved å bruke sin ekspertise på det normative menneske vil psykoterapeuten påvirke Den Andre med å analysere årsaker og vise hva som er det beste for Den Andre. Språkssystemiker ønsker ikke å intervensere i Den Andres historie med det mål å endre den men snarere å være en samtalepartner som er undersøkende og skaper diskusjonstema som kan påvirke Den Andre til å endre sin egen historie. Forskjellen kan også legges frem slik at psykoterapeuten kommer med kunnskap utenifra og plasserer den hos Den Andre. Språkssystemisk terapeut fokuserer på Den Andres ressurser og søker å påvirke en endring som vil til slutt komme innenfra. Den språkssystemiske tilnærming oppfattes som ideell i veiledningssammenheng fordi den tar bruk av alle ressurser og ikke bare veilederens. Det fører til at flere perspektiver blir tatt inni veiledningen som vil kunne resultere i en ny mening eller forandring.

⁷³ Anderson, Harlene 2003:132

Det kan også bemerkes at den språkssystemiske tilnærming er lite opptatt av motoverføring i psykodynamisk forstand men nevner at betingelsene for samarbeid fastlegges i den innledende kontakten og bør være gjenstand for oppmerksomhet gjennom hele forløpet⁷⁴. I det neste kapittel ønsker jeg å drøfte disse to tilnærmingene opp mot en sjelesorgforståelse hvor de sentrale begrepene blir samtale, rolleforståelse og menneskesyn.

5. Psykodynamisk og språkssystemisk tilnærming i dialog med sjelesorgforståelse

Som jeg allerede har vært inne på har språkssystemisk tilnærming særlig blitt brukt innen familieterapi og veiledningssamtaler. En psykodynamisk tilnærming har hatt stor betydning for sjelesorgen som fag og samtalemetode men blir nå utfordret av den språkssystemiske holdning. For å undersøke hvorvidt det er legitimt å se andre veier i en sjelesorgsammenheng er det to spørsmål jeg vil holde i bakgrunnen i dette kapitlet. Det første er hvilken av disse tilnærmingene passer det bedre for sjelesorgen å være i dialog med når det gjelder sjelesorgsamtalen. Det andre spørsmålet går ut på hvilken av disse holdningene som kler presten best.

5.1 Samtale

Jeg har vært inne på det store spennet i samtalenes karakter hos prester. På grunn av dette mangfoldet anses det som svært viktig at presten tenker kontekstuel. Hvis presten skulle tenke uti fra en bestemt teoretisk metode ville det i verste fall føre til at presten ikke vil kunne fange opp sammenhenger som er av avgjørende betydning i samtalen og Den Andre vil føle at hun ikke blir hørt. I dette tilfellet vil sjelesorgen kjenne seg mye bedre igjen fra et språkssystemisk perspektiv på samtale. Det språkssystemiske perspektivet er kontekstuel i den

⁷⁴ Anderson, Harlene 2003:145

forstand at det tar utgangspunkt i ”her og nå” hvor kunnskap og mening skapes i dialog med andre.

Det er lagt stor vekt på Den Andres sosiale kontekst og som Lundby var inne på er historier både levende, tvetydige og kontekstuelle. En psykodynamisk holdning til dette er at den profesjonelle har kunnskap om det som er normativt og gjennom forskning slås det fast at sånn eller slik er den riktige måten å være på. Denne holdningen kan fort bli fastlåst i et normativt mønster som ikke fanger alle sider ved livet.

Det er likevel ikke grunn til å forkaste det psykodynamiske perspektivet på samtale. Presten er ofte meget sentral når det gjelder sorg og krisesamtaler og der kan man se noe til felles med psykodynamiske samtaler. Samtalesituasjonen går ut på at Den Andre blir oppfordret til å snakke mens den profesjonelle lytter. Dette oppleves ofte som en unormal situasjon i psykoterapeutisk samtale⁷⁵ men i sorg og krise samtaler blir en slik situasjon naturlig. Den Andre har et stort behov for å fortelle om sine følelser og det hører til omstendighetene å lytte og ikke fortelle så mye om seg selv.

Det er viktig å understreke at presten ikke er en terapeut. Dette er et dilemma som særlig gjelder institusjonsprester fordi deres arbeid består mye av samtaler. Presten skal ikke behandle mennesker for psykiske lidelser eller prøve å snu steiner i Den Andres bakgrunnshistorie med den hensikt å bringe frem innviklede og problemfylte følelser. Det krever spesialisering på et komplisert sykdomsforløp som ofte har i tillegg med medisinerings å gjøre. Prester har en sammensatt kompetanse hvor samtalekompetanse er en av dem. Derfor blir det uhensiktsmessig å skulle lene seg på en teori eller metode som krever en innlæring på en bestemt metodikk. Presten er en samtalepartner hvor tema står åpent og som Den Andre kan selv velge samtaleemne. Dette fører naturlig til at samtalen preges av det hverdagslige språket. Samtalen vil ha mye større mulighet for å oppleves som hjelpsom hvis presten tar utgangspunkt i Den Andres språk. I dette tilfellet kjenner vi igjen det språkssystemiske utgangspunkt på den hverdagslige samtale. Som Karl Erik Tysk nevnte blir de profesjonelle samtalene ofte på sitt beste når de skjer på et hverdagsspråklig nivå⁷⁶, og jevnfør Tysk nevner Marit Bunkholt at det er et godt prosjekt for prester å alminneliggjøre samtaler fordi den

⁷⁵ Brørup, Hauge, Thomsen 1994:386

⁷⁶ Tysk 2001:52

profesjonaliserte samtalekompetansen bygger på den hverdagslige evnen til å snakke med andre⁷⁷.

Dette kan også knyttes til diskusjonen om prestens semiprofesjonalitet. Den er ikke aktuell for det er ikke på dette området presten har sitt vitenskapelige grunnlag. Presten er en samtalepartner og ikke en terapeut.

P.g.a. utgangspunktet i den hverdagslige samtale har språkssystemisk ikke utviklet så mange samtaleteknikker. Den tar i bruk i mye sterkere grad den profesjonelles engasjement og interesse ovenfor et annet medmenneske.

5.2 Rolleforståelse

Hvis vi ser tilbake på de to definisjonene på sjelesorg i kapittel 2 så kan vi se forskjellene på innhold og utfall i analogi med psykodynamisk og språkssystemisk tilnærming. Den psykodynamiske tilnærming fokuserer på mål mens den språkssystemiske konsentrerer seg om prosessen. Dette er vesentlig å reflektere over i møte med prestens rolleforståelse. Er presten en hjelper, ekspert, dommer, respondent, samtalepartner eller medmenneske? Dette tar Beate Indrebø Hovland for seg i veiledningssammenheng og legger til at det også er nødvendig å tenke over hvilken rolle man tilskriver Den Andre⁷⁸. Er Den Andre hjelpetrengende, mottaker, samtalepartner eller medmenneske? Svaret på disse spørsmålene henger tett sammen med spørsmålet om hvor fokus skal være i samtalen. Har samtalen et mål eller er det innholdet som er viktigst?

I prestens tilfelle er det vesentlig å kunne skjelne mellom ulike samtaler for å kunne bestemme hvilken rolle hun skal innta. Dette synes å være av stor betydning for presten å ha kompetanse i å innta forskjellige roller. I tillegg til dette nevner Marit Bunkholt at prest og menighet også må kunne snakke sammen uten at presten må innta en mer ansvarlig rolle enn den andre⁷⁹.

Den psykodynamiske tilnærming ser på sin rolle som en hjelpende rolle og der blir målet med samtalen viktig. Språkssystemisk tilnærming ser på sin rolle som en delaktør i historieskriving hvor prosessen er det viktigste. Her kan presten velge fra øverste hylle ettersom hvilken type

⁷⁷ Bunkholt 2007/3:194

⁷⁸ Hovland i "Strategier for gjensidighet" 2005:51-52

⁷⁹ Bunkholt 2007/3:194

samtale det dreier seg om. Det er fordelen prester har, de er ikke forankret i en bestemt måte å forholde seg til Den Andre på men kan bytte roller fra å være en hjelper til å være en samtalepartner. Samtidig vil denne oppgaven klart argumentere for en likeverdig holdning selv om samtalen har et mål om å hjelpe. Det gjenspeiler det kristne menneskesyn om likeverd og det å være kritisk til alle hierarkier.

De som støtter språkssystemisk tilnærming i terapi har vært særlig kritiske til maktperspektivet i den psykodynamiske holdning. De hevder at psykoterapeuten ser på seg selv som en tilfreds ekspert som skal løse dilemmaet i Den Andres historie.

Det fører til at historien blir endret av terapeuten for det er hun som er innholdseksperten om den riktige historien. Dette gir terapeuten makt til å redigere historien og dermed blir det terapeuten som til sist blir hovedforfatteren av Den Andres nye historie⁸⁰. Det samme gjelder viktigheten av å holde seg objektiv og nøytral. I dette ligger faren for å bli for autoritær som ifølge Løgstrup skjer når vi bruker makten til å utbygge vårt herredømme over andre. Når terapeuten tillegger seg selv så mye makt blir faren for at terapeuten overprøver etiske regler og i stedet bruker eget skjønn. Det kan i verste fall føre til psykisk eller fysisk overgrep. Som vi så i kapittel 2 blir Løgstrups løsning på dette å holde seg til saken. Terapeuten skal bruke sin makt til Den Andres beste og til å redusere avstanden mellom dem. For å kunne holde seg til saken må hun kunne skille mellom grunner og motiver og kunne forholde seg til dem. Løgstrups refleksjoner over maktperspektivet har blitt teologiens gode venn fordi det samsvarer godt med det kristne menneskesyn som avstår fra all hierarkisk virksomhet.

Språkssystemisk holdning på en annen side mener at det er samtalen som er forfatteren ikke terapeuten. Dette gir grunn til å dra inn Skjervheims treleddede relasjon hvor to personer i relasjonen kan ha fokus på et tredje ledd, saken, og på den måten kunne ivareta en subjekt-subjekt-relasjon. Relasjonen blir toleddet hvis den profesjonelle ikke hører på det som blir fortalt men heller tar opp ting som har med Den Andres motiver for det som ble fortalt. Resultatet blir da at den profesjonelle forholder seg til Den Andre som om han var et objekt. Da blir relasjonen til en subjekt-objekt-relasjon⁸¹.

For presten blir dette aktuelt å ta inn i sin profesjon i møte med den sterke taushetsplikten presten har. Som nevnt tidligere er en av de spesielle situasjonene presten kan komme opp i når hun treffer sine medmennesker i butikken, på fotballtrening og ellers i lokalsamfunnet.

⁸⁰ Andersen, Harlene 2003:132

⁸¹ Wyller 2005:53

Presten har andre rammer å forholde seg til som kan by på utfordringer. Ved å betrakte ”saken” eller det tredje leddet i samtalen som det som hører under taushetsplikten blir det enklere for presten å forholde seg til taushetsplikt når han møter Den Andre ute i samfunnet. Hvis presten bruker sin makt i kraft av sin rolle og blir forfatteren i samtalen, slik som det hevdes å skje i psykoterapien, blir det nærmest umulig å skille det som skal høre under taushetsplikten når hun treffer Den Andre ute blant folk. Dette ses på som en av grunnene til at psykoterapeuter ønsker å holde faste rammer rundt timene og betrakte relasjonen som et profesjonelt møte. Da blir det enklere å forholde seg til taushetsplikten.

Her er det også god grunn til å trekke frem psykologiens begrep motoverføring. Som en del av presters kompetanse må de være i stand til å ta ansvar for egne følelser som de kan komme til å oppleve. Etter mitt skjønn kan det gjøres uten å bli for objektiv slik som psykodynamisk tilnærming vil hevde. Når selve saken er i sentrum vil det være naturlig å vise følelser tilknyttet saken. Det blir bevisste følelser som vil være naturlig å trekke inn. Det fritar presten og Den Andre for den sterke tilknytningen som kan skapes i relasjonen og som noen ganger fører til misbruk fra den profesjonelles side. De ubevisste følelsene som presten lærer seg å håndtere hører under veiledningssamtaler som presten har i forkant eller etterkant av en samtale med Den Andre. Motoverføring er noe prester bør lære og låne fra psykodynamisk tilnærming, og psykoterapien må ikke tro at prester betrakter seg som terapeuter bare fordi de har ferdigheter i å håndtere overføringsproblemer⁸².

5.3 Menneskesyn

Spørsmålet om hvilken rolle presten tilskriver seg selv og Den Andre henger likeledes tett sammen med synet på seg selv og andre. De to tilnærmingene har to forskjellige menneskesyn. Det psykodynamiske syn på den profesjonelles ekspertise samt Den Andres rolle som den hjelpetrengende sier kortfattet mye om dets menneskesyn. Det vitenskapelige syn i den psykodynamiske tilnærming presenterer forskningsbasert forståelse på mennesket som er med på å objektivere Den Andre som et instrument. Skjervheims treleddede relasjonen var hans alternativ til det han kalte for ”det instrumentelle mistaket”. Som jeg har vært inne på tidligere oppsto ”det instrumentelle mistaket” når måten å forholde seg til i naturvitenskapen

⁸² Stifoss-Hanssen 2007:129

ble overført og brukt i samfunnsvitenskapen. Når samfunnsvitenskapen begynner å behandle mennesket som gjenstand begår den ”det instrumentelle mistaket”⁸³. Det er klart at dette synet på mennesket passer svært dårlig til presten som ofte kommer veldig nært Den Andre. Prestens multirelasjoner kan innebære alle livets høydepunkter så vel som livets kriser, og gjør det uunngåelig å holde seg objektiv mot Den Andre. Sjelesorgens slektskap med diakonien som setter vår neste i sentrum og hvor engasjement for Den Andre som utgangspunkt og kraft blir uforenlig med et slikt vitenskapssyn. Prestens semiprofesjonalitet vil følgelig ikke kunne forenes med en interesse for mennesket som et objekt for studium.

I lys av det kristne menneskesyn blir det åpenbart at det språkssystemiske menneskesyn kler presten mye bedre. Det språkssystemiske menneskesyn ser på seg selv som medvandrer og medforfatter og den andre som et mysterium. Grunnleggende respekt og tillit til mennesket er et redskap som språkssystemisk tilnærming bruker for å gi alle deltakere mulighet til å gi sitt syn på det som står i sentrum for samtalen⁸⁴. Her kan vi høre ekko fra ideen om menneskets likeverd og egenverdi i det kristne menneskesyn. En kirke som har Jesu liv og budskap som sitt utgangspunkt og trosgrunnlag, er sakssvarende å være kritisk til alle hierarkier som skaper avstand mellom mennesker⁸⁵.

I tilknytning til denne alliansen mellom sjelesørgerisk og språkssystemisk menneskesyn kan vi betrakte det skjulte menneskesyn som en viktig del av prestens kompetanse. Når man ser bort i fra nøytralitet og objektivitet bruker man mer av egne personlige egenskaper. Tom Andersen kommer inn på dette når han snakker om bevisstgjøring av eget menneskesyn. Han sier at hvis vi skal forstå et annet menneske blir *våre grunnantakelser om hva et menneske er være bestemmende for hvordan vi forstår det enkeltmenneske vi står overfor*⁸⁶.

Menneskets ”indre kjerne” vises ved hva vi sier og hva vi gjør. Hvis det vi sier og det vi gjør gjenspeiler vår ”indre kjerne” vil det kunne være uttrykk for hvem vi egentlig er. Det står også i nær sammenheng med vår grunnleggende tro.⁸⁷ Andersen plasserer den grunnleggende troen innen den hermeneutiske sirkelen. Ens grunnleggende tro vil påvirke hvordan en forstår andre samtidig som den vil kunne bli påvirket ved å møte en annen grunnleggende tro.

Hermeneutikken fungerer som teoretisk grunnlag for arbeid med prestens teologiske grunnholdning menneskesyn og prestens personlige og profesjonelle menneskesyn.

⁸³ Christoffersen/Wyller 2005:51

⁸⁴ Tysk 2001:61-62

⁸⁵ Hovland i ”Strategier for gjensidighet” 2005:51

⁸⁶ Rønnestad/Reichelt 1999/152

⁸⁷ Ibid:152

6. Konklusjon

Utgangspunktet med denne undersøkelsen var å utforske sjelesorgens områder særlig når det gjaldt prestens holdninger i forhold til Den Andre i samtale. I forhold til oppgavens problemstilling så kan det konstanteres at undersøkelsen har ført frem til en mulig nyansering, eller i det minste, vist til at det finnes flere alternativer å reflektere over, når det gjelder prestens profesjonelle samtaler.

Jeg har innsett at det er en grunn til at den psykodynamiske tilnærming er så utydelig i sjelesorglitteraturen. Det er fordi det ikke er rene fakta og tydelige rammer som sjelesorgen har merket seg og tatt til seg. Jeg har savnet kunnskapen om menneskesinnet og mønstre som psykologien har opparbeidet seg gjennom sin forskning. Undersøkelsen har likevel funnet noen aktuelle sider som kan knyttes direkte til psykoterapien. Det gjelder spesielt motoverføringsbegrepet som fortsatt er gjenstand for refleksjoner i begge fagkretser. Det ser likevel ut som den største påvirkningen fra psykologien kom i første halvdel av 1900 tallet og har blitt så innarbeidet i dag at det ligger implisitt i sjelesorgen. I mitt teologiske univers er det helt naturlig å tenke konfidentsentrert og la Den Andre styre tema i samtalen. Som det har kommet frem, var det ikke slik før, og det var på grunn av psykologiens fremmarsj at sjelesorgrommet åpnet seg og utvidet rammene. Det var også avgjørende for sjelesorgen å endre sitt syn på prestens rolleforståelse, fra å være forkynner til å bli hjelper. Men det er også et naturlig standpunkt i dag som man ikke reflekterer over så mye lenger. Det som har vært interessant i denne undersøkelsen er å oppdage en tilnærming som på mange måter passer presten veldig bra.

Den kulturelle utviklingen i vår tid peker mot en økt delaktighet og betydningen av dialog. Det betyr at også kirken og prester må ta betydningen av gjensidig dialog alvorlig og arbeide med dette både faglig og i praksis. Samtidig er det en utfordring å tenke kun dialog i sjelesørgeriske samtaler for det er utbredt å søke samtale med prest når man har et dilemma som man ønsker råd om. Etter min mening er vi fortsatt sosialisert i et hierarkisk samfunn og tenker at vi ikke tar kontakt med en prest for samtale med mindre vi vil få hjelp med noe. Men alternativet er der og det er et godt alternativ i mange typer samtaler som presten har.

Til sist er det Den Andres samtaleemne som er det viktigste og ikke metoden som blir brukt.

Den Andre spør ikke om hvilken metode presten bruker.

Litteraturliste:

Bøker

Andersen, Tom 1999 "Et samarbeid – av noen kalt veiledning", i Rønnestad og Reichelt (red.)

Psykoterapiveiledning Oslo 1999

Anderson, Harlene *Samtale, språk og terapi* København 2003

Brørup, Hauge, Thomsen *Psykologiboken* Oslo 2003

Bunkholt, Marit "Folkekirkelig sjelesorg" i Okkenhaug (red.) *Tidsskrift for sjelesorg*

Vikersund 2007/3

Bunkholt, Stifoss-Hanssen *Strategier for gjensidighet* Oslo 2005

Christoffersen, Svein Aage *Profesjonsetikk* Oslo 2005

Harbsmeier, Iversen *Praktisk teologi* Fredriksberg 1995

Kilpeläinen, Irja *Att lyssna och hjälpa* Stockholm 1983

Leer-Salvesen, Paul *Moderne prester* Oslo 2005

Lundby, Geir *Historier og terapi* Oslo 1998

Okkenhaug, Berit *Møtet med den andre* Oslo 2002

Stifoss-Hanssen, Hans *Møtet med den andre*, Oslo 2007

Tysk, Karl Erik "Språkssystemisk arbeidshandledning – bakgrund och teori" i Engvall (red.)

Mitt i församlingen Våsterås 2001

Yalom, Irvin D *Terapiens gave* Oslo 2003

Internettadresser:

http://www.nhv.se/upload/dokument/forskning/Publikationer/MPH/2006/MPH2006-11_F.Kavli.pdf

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=61737&a=2&sok=1